

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Civilek a háborúban

Bevezetés

Napjaink háborúira sajnos leginkább a végtelen civil áldozatok nagy száma jellemző. A modern kor beköszöntével a hadviselésben egyre inkább jellemző az a helyzet, hogy már nem csak katonák vívják meg a csatákat, akarva - akaratlanul az egyes hadban álló országok, vagy nemzetek teljes egésze viseli a háború következményeit aktív vagy passzív módon, civilként. Gondolok itt nem pusztán azon végtelen áldozatokra, akik az ellenséges - vagy esetleg baráti - tűzben veszítik életüket, vagy sebesülnek meg, hanem azokra is akik nem közvetlenül, nem reguláris katonaként veszik ki részüket a harcokban. A manapság ún. „aszimmetrikus hadviseléseként” emlegetett fegyveres konfliktusaira fokozottan jellemző a nem reguláris csapatok részvétele a harcokban.

Jelen cikk ugyanakkor a harcokban érintett, de nem feltétlenül abban részt vevő passzív alanyokról szól, a hadviselésben résztvevő felek (országok, nemzetek, politikai vagy vallási csoportok) civil lakosságának, népének a folyó háborúkkal kapcsolatos szerepéről.

Ezen csoportok nem feltétlenül alkotnak egy nemzetet, vagy egy adott ország állampolgárainak összességét (mint tudjuk e kettő nem ugyanaz!), lehetnek egy országon belüli több nemzetiségből álló csoportok, vagy a vallásuk, etnikai hovatartozásuk alapján megkülönböztetett emberek összessége.

Magyarországhoz földrajzilag a legközelebb lévő, legutóbbi háborúban, a volt Jugoszlávia területén zajló Balkáni háborúban különösen kiéleződött ez a fajta kérdés, ugyanis a háborúk indoka és mozgatórugója pont a különböző emberi csoportoknak (és nem csak a katonáinak) egymással való konfliktusa volt. Sajnos jelen cikk fő témája is a Balkánon csúcsosodott ki leginkább az elmúlt években, ugyanis a háborúban részt vevő feleknek sok esetben egymás népeinek kiirtása volt a célja. Nem csak a Balkánra, hanem az 1990-es években lezajlott fegyveres konfliktusokra sajnos világszerte jellemző volt a népirtás, gondolok itt Ruandára, vagy Irakra az első Öböl - háború után. A hidegháborús évek lezárásával a világ már abban a tudatban volt, hogy az emberiség túllépett azon tulajdonságán, hogy egymás népeit válogatás nélkül gyilkolja le, de még nem értük el a kultúráltságnak ezen fokát. Jelen cikkemben a népirtással foglalkozom, mint napjaink hadszíntereinek jellemző velejárójával.

A népiirtás mibenléte, történeti alapvetések

„ Harcoljatok minden fegyverrel, amitek van... Mindannyiunknak harcolnunk kell ellenük; végeznünk kell velük, ki kell irtanunk őket, kisöpörni az egész országból...Nem lehet menedékük, senkinek sem... Nem tudom, hogy vajon Isten segít-e a kiirtásukban...de mindannyiunkra szükség van, hogy kiirthassuk őket, ezt a rossz emberekből álló fajt...Ki kell irtsuk őket, mert egyszerűen nincs más lehetőség.”

Ezeket a szavakat lehetett hallani a ruandai RTLM rádióból 1994 áprilisában, amikor a ruandai népiirtás megkezdődött.

„ Dolgozzatok gyorsabban, még nincsenek tele a sírok... Meg kell ölnötök a tuszikat, azok csótányok... Mindenki aki hallgat minket, kelljen fel, hogy harcolhassunk a mi Ruandánkért...”

A világ azon részén, ahol a legtöbb embernek még elektromos áram sem jut, így terjednek a hírek. Úgy tűnt, hogy ezen a tavaszon Ruandában a népszerűbb rádióállomásoknak az egyetlen célja arra ösztökélni a hutu tömegeket, hogy irtsák ki a tuszi szomszédaikat. Az RTLM rádió legnépszerűbb volt Ruandában (Radio Television des Milles Collines = Ezer Hegy Rádió és Televízió), Habyarimana elnök családtagjai és baráti köre alapította 1993-ban, és bár e csatorna a szélsőséges hutu felsőbbrendűség üzenetét hordozta, zenei kínálata miatt sok elfogulatlan ruandai is hallgatójává vált. Azonban szívüket és lelküket már a népiirtásra készítették elő. Az üzenet célba jutott. 1994 júliusáig, amíg a tuszik által vezetett Ruandai Hazafias Front (RPF) győzelme véget nem vetett a népiirtásnak, majdnem egymillió ruandai - többnyire tuszi, de több a ruandai demokratikus párthoz tartozó hutu is - esett a mészárlások áldozatául.

A népiirtás régóta ismert az emberiség történetében. A két világháború során egyes népcsoportok elleni tömeges méretű kegyetlenkedések arra indították a nagyhatalmakat, hogy nemzetközi egyezményrel próbáljanak gátat szabni a hasonló bűncselekményeknek. Így jött létre a népiirtás - genocídium - megelőzése és megbüntetése tárgyában az 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény. (Genocídium Egyezmény) Az egyezmény a népiirtást olyan cselekményként definiálja, melyet valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport mint olyan teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával követnek el.

Ahogy folyt e vérengzés Ruandában, az 1948-as Népiirtás Elleni Egyezmény vált kulcsdokumentummá, melyhez egyébként Ruanda 1975-ben csatlakozott. A dokumentum megszületéséhez, elfogadásához hosszú út vezetett, nem is beszélve az alkalmazásáról.

Századunk első népiirtás-jelensége 1915 áprilisában történt, az „Ifjú Törökök” által az örmények ellen vezetett szisztematikus népiirtás. Felbátorodva a világ hallgatólagos jóváhagyásán, mely a több mint egymillió örmény legyilkolását övezte, Adolf Hitler a következő kérdést tette fel azoknak, akiknek kétségei voltak tervével kapcsolatban: „Ki beszél ma már az örményekről?”. A széles körű mérsárlások közül a kurdok törökök általi lemészárlását Derzim közelében 1937 és 1938 között, a szerbek cselekedetét Boszniában, a hutukat legyilkoló tuszi elkövetők esetét Ruandában, a vörös khmerek irtó hadjáratát a hetvenes évek közepén Kambodzsában, az 1988-as ún. „Anfal műveletet” Irakban több tudós sorolja fel, mint olyanokat, amelyekre ráillik a népiirtás definíciója.

A népiirtás, általánosságban szólva, nem szükségképpen jelenti valamely nemzet közvetlen kiirtását, kivéve amikor tömeggyilkosságot hajtanak végre egy nemzet valamennyi tagján. Sokkal inkább egy koordinált tervet határoz meg, amely különböző olyan akciókat foglal magába, amelyek célja nemzeti csoportok [nemzetek] életfeltételeinek szétrombolása azzal a szándékkal, hogy kipusztítsák magukat a csoportokat. Az ilyen tervnek az a célja, hogy felbomlassza [dezintegrálja] a politikai és szociális intézményeket, a nyelvet, a nemzeti érzéseket, a vallást és a nemzeti csoportok [a nemzet] gazdasági létét, valamint hogy felszámolja a biztonságát, szabadságát, egészségét, méltóságát és még az életét is az egyéneknek, akik ilyen csoporthoz tartoznak. A népiirtás a nemzeti csoport [a nemzet] egyetemes egésze ellen irányul, és az ezzel kapcsolatos akciók amelyek az egyéneket sújtják, őket nem az egyéni mivoltukban érik, hanem mint a nemzeti csoport [a nemzet] tagjait.. A népiirtásnak általában két fázisa van: az egyik, az elnyomott csoport nemzeti karakterének a megsemmisítése; a másik, az elnyomó nemzeti karakterének a rájuk kényszerítése. Ezt a kényszert gyakorolhatják a helyben maradásra megtűrt elnyomott népeiségre, vagy a helyi népeiség elűzése után a területnek az elnyomó nép általi gyarmatosítása révén. Az elnemzetietlenítés (denacionalizáció) szót használták a múltban, amikor a nemzeti karakter elpusztítását akarták megjelölni. Ez a szó nem adekvát, mert: (1) nem öleli fel a biológiai rendszer elpusztítását; (2) amíg magába foglalja egy nemzeti karakter elpusztítását, nem tartalmazza, hogy az elnyomó ráerölteti a maga nemzeti karakterét; és (3) egyes szerzők az elnemzetietlenítés-t csak állampolgárságtól való megfosztás értelemében használják

A második világháború után az amerikai Roosevelt-kormányzat felismerte, hogy egy új világrend megalkotásának feltétele a nemzetközi intézményi és jogrendszer továbbfejlesztése. Ez nyilvános formában először Roosevelt elnöknek a kongresszushoz intézett, 1941 januárjában - tehát még a Szovjetunió, illetve Pearl Harbor megtámadása előtt - kelt üzenetében tükröződött. A demokrata párti politikus, látva, hogy mi történt Hitler hatalomra jutása után Németországban, kijelentette, hogy a majdani békerendszernek elsősorban az emberi jogok tiszteletben tartásán kell alapulnia. Roosevelt elképzeléseire Churchill is csatlakozott. 1941 augusztusában a két államférfi az Atlanti Chartában az emberi jogok biztosításáért és egy új nemzetközi rend megteremtéséért szállt síkra. Később elhatározták egy új, a Népszövetség helyébe lépő, hatékonyabb döntéshozatali eljárás alapuló világszervezet felállítását. Célkitűzéseik megvalósításához megnyerték a szovjet és a kínai vezetők egyetértését is. Az erről szóló megállapodást utóbb a moszkvai külügyminiszeri értekezlet, valamint a teheráni konferencia záródokumentumában erősítették meg.¹

Addig az államok az alapvető jogokat - leszámítva néhány humanitárius és kisebbségvédelmi normát - kizárólag a belső jogban szabályozták. Az ENSZ legfontosabb céljai közé sorolta az emberi jogok biztosítását, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül. Előírta továbbá az emberi jogok katalógusának kidolgozását, amit a megalakítandó Emberi Jogok Bizottságára bízott. 1945 augusztusában szerződést írtak alá Londonban, amely a nemzetközi jog történetében először állapította meg, hogy mely cselekmények tekinthetők háborús bűntetteknek. Az egyezmény három bűncselekmény-csoportot különböztetett meg: a béke elleni bűntetteket (a nemzetközi jogba ütköző támadó háború megindítását), a háborús bűntetteket (a hadviselés jogába ütköző cselekményeket), valamint az emberiség elleni bűntetteket (a polgári lakosság lemészárlását, irtását, deportálását, politikai, vallási vagy faji okokból való üldözését). Nürnbergben a történelemben ugyancsak első ízben állították fel az említett cselekmények elbírálására a

---

¹ Az ENSZ alapokmányában létrehozandó Biztonsági Tanácsot úgy állították össze, hogy abban hármójukon kívül állandó, vétőjoggal rendelkező tagként részt vegyen az akkor számottevő erővel még nem rendelkező Kína és Franciaország. Az alapítók meg akarták haladni a két világháború közötti népszövetségi rendszer szervezeti és jogi kereteit. Először is kimondották a fegyveres erőszak alkalmazásának tilalmát. A Népszövetség egyezségokmánya annak idején csak a hódító háborút tiltotta, egyéb, nemzetközi "vitákból" származó fegyveres konfliktusok esetében csak egy késleltető eljárást írt elő. Ezzel az akkori hatalmak voltaképpen kinyilvánították, hogy a háborút továbbra is legitim eszköznek tartják. A két világháború között aláírt Kellogg-Briand-paktum is csak csupán azt clausewitz-i ihletésű tételt szögezte le, hogy a részes államok "lemondanak" a háborúról mint a "politika folytatásának eszközéről". A szövetségesek a Biztonsági Tanácsnak jóval szélesebb döntési jogokat biztosítottak, mint annak idején elődjének. A népszövetségi tanács csupán ajánlásokat tehetett volna arra, hogy a tagállamok milyen csapatokkal járuljanak hozzá a támadóval szemben fellépő erők összeállításához. Egy ilyen ajánlás természetesen semmire sem kötelezte volna a tagokat. A BT viszont az agresszor ellen kötelező gazdasági és egyéb szankciókat, sőt fegyveres kényszerintézkedéseket is elrendelhetett. Ez utóbbi célra egy nagyobb, soknemzetiségű ENSZ-haderő létrehozását is tervezték. Az alapokmány az erőszak általános tilalma alól csak két kivételt nevezett meg: az egyéni vagy kollektív önvédelem "természetes" jogát, valamint azt az esetet, amikor maga a BT határoz az agresszorral szemben foganatosítandó fegyveres intézkedésről. Az önvédelem jogának szerződésbe foglalása egyébként szintén új és jelentős elem volt a nemzetközi jogban.

Nemzetközi Katonai Törvényszéket. A védelem az eljárásban elsősorban a nullum crimen sine lege elvére hivatkozott. Azt állította, hogy a cselekmények végrehajtásának időpontjában még nem volt hatályban olyan nemzetközi jogi norma, amelynek alapján az elkövetők büntethetőek lennének. A vád képviselői ezzel szemben rámutattak arra, hogy a náci vezetők figyelmen kívül hagyták a szövetséges hatalmak korábbi, nyilvános figyelmeztetéseit. . Emellett Németország is részese volt a Kellogg-Briand-paktumnak, tehát a vezető német politikusok nemzetközi jogsértések sorozatát követték el az agresszív háborúk megindításával. Ugyanígy jártak el akkor is, amikor utasításaikkal megsértették a nemzetközi hadijogot. Ami pedig a civil lakosságot illeti, egyetlen német uralom alá került országban sem voltak megengedettek a civil lakosság ellen elkövetett bűntettek, a túsok szedése és kivégzése, a fajüldözés, a koncentrációs táborok létesítése és azokban sok millió ember meggyilkolása. Az eljárásban alkalmazott nemzetközi jogi elveket és magukat az ítéleteket az ENSZ Közgyűlése első, 1946-ban tartott ülészakán egyhangúlag jóváhagyta. Ugyanez az ülészak - amerikai javaslatra - napirendre tűzte a legsúlyosabb háborús bűncselekmény, a népirtás nemzetközi jogi tilalmának megvitatását. Ennek alapján az ENSZ nemzetközi jogi bizottsága egyezménytervezetet készített, amelyet a Közgyűlés 1948 végén fogadott el. Az egyezmény népirtásnak nevezett minden olyan nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport ellen elkövetett cselekményt, amely a csoport tagjainak megölésére, nekik súlyos testi vagy lelki sérelmek okozására, illetőleg a csoport létének más módon való megszüntetésére irányul. Az egyezmény részesei kötelezettséget vállaltak arra, hogy a népirtást saját nemzeti jogukban bűncselekménnyé nyilvánítják. Röviddel a háború kezdete után - az erre vonatkozó külön megállapodást megszegve - bombatámadásokat intéztek polgári célpontok, így települések ellen, embertelen bánásmódot alkalmaztak hatalmukba került lakossággal szemben, kényszermunkára vitték vagy meggyilkolták őket. A hadifoglyok jelentős részét arra kényszerítették, hogy "lemondjanak" az őket megillető jogokról. a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága már a háború alatt megkezdte a genfi humanitárius jogi egyezmények felülvizsgálatát. Ezt követően a bizottság összesen négy egyezménytervezetet készített elő a szárazföldi és a tengeri háború sebesültjeinek és betegeinek védelméről, a hadifoglyokkal való bánásmódról és a polgári lakosság háború idején való védelméről. A tervezetek szövegét 1948-ban a Vöröskereszt nemzetközi konferenciáján vitatták meg, majd 1949-ben Genfben egy kormányközi értekezleten fogadták el. Az egyezmények közül az első három nem tartalmazott minőségileg új szabályozást, de kiegészítette, kibővítette és pontosította a korábbiakat. A negyedik,

amely a polgári lakosság háborúban való védelméről szólt, minőségi fejlődést jelentett. Első ízben írta elő például, hogy a megszálló hatóságnak emberséges bánásmódban kell részesítenie a lakosságot, kötelessége a közrend és a közélet helyreállítása, biztosítani kell a lakosság élelmezési és egészségügyi ellátását, tiszteletben kell tartania a lakosság becsületét, polgári és vagyoni viszonyait, vallási meggyőződését. Az egyezmény tiltotta a kollektív büntetéseket, a terrorintézkedéseket, túszok szedését, az emberek elhurcolását, a lakosság áttelepítését a megszálló állam területére. Mindezekkel a tilalmakkal a negyedik genfi egyezmény új fejezetet nyitott a humanitárius jog fejlődésében.²

Napjainkban az állandó Nemzetközi Büntető Bíróság (ICC) felállítása minősül a legnagyobb fegyverténynek a nemzetközi humanitárius jogok tekintetében.

A népirtás helye a nemzetközi humanitárius jogban, összefüggések a háborús bűncselekményekkel és az emberiség elleni bűncselekményekkel

A népirtás mint bűncselekmény elhatárolása a háborús vagy az emberiség elleni bűncselekményektől igen nehéz, szinte lehetetlen feladat. Ugyanis mindegyik fogalom különbözőképpen jelenik meg az időben egymást követő egyezményekben, nemzetközi szerződésekben, valamint gyakran egymás szinonimájaként emlegetik ezeket a bűncselekmény-fogalmakat.

Probléma merülhet fel azzal kapcsolatban is, hogy a büntetendő magatartásokat meghatározó rendelkezések dogmatikailag számos vonatkozásban kidolgozatlanok. A nemzetközi büntetőjog szakértői felvetik például, hogy az emberiség elleni bűncselekményeket és a népirtást megvalósító magatartások részben átfedik egymást, s ezekben az esetekben ugyanazt a magatartást a törvényszék különböző tanácsai eltérően minősíthetik. Büntetőjogi kérdésekben - mondják - nem megengedhető ilyen mértékű diszkréció. A háború jogának és szokásainak súlyos megsértésére vonatkozó tilalom továbbá olyan általános klauzulának tűnik, amire szinte mindig lehet hivatkozni,

---

² Valki László: Milyen áron? Élet és Irodalom, 49. évfolyam, 31.szám.

ha a másik három rendelkezés nem alkalmazható. Problémák adódhatnak abból is, hogy a genfi egyezmények rendelkezéseinek súlyos megsértése, a háború jogának és szokásainak megsértése, valamint az emberiség elleni bűncselekmények - szemben a népirtással - csak fegyveres konfliktus idején és azokkal összefüggésben követhetők el; ennek megállapításához viszont az ilyen konfliktust el kell határolni a "felkeléstől", "lázadástól", vagy a békeidőben is előforduló "banditizmustól" és "szervezett fosztogatástól".

Annyi talán elmondható, hogy a nemzetközi humanitárius jog egyfajta gyűjtőfogalomként funkcionál mind a nemzetközi hadijog, mind pedig az emberiség elleni bűncselekmények számára.

Az emberiség elleni bűntett, mint jogi fogalom először a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában hozott 1947. évi XVIII. törvény 6. cikkében jelenik meg:

„1. Magyarország meg fogja tenni a szükséges lépéseket az iránt, hogy biztosítsa az alább említett személyeknek letartóztatását és bírósági eljárás végett kiadását:
a) a háborús bűnök, valamint a béke vagy az emberiség ellen elkövetett bűnök elkövetésével, elrendelésével, avagy az ilyenekben való részességgel vádolt személyek;”

A háborús bűnök, a béke ellen elkövetett bűnök és az emberiség ellen elkövetett bűnöknek azonos a fogalmi szintje (vö.: népirtás, háborús és emberiség elleni bűncselekmények). Az emberiség elleni bűncselekmények fogalom - legalábbis a jogi nyelvben - nem ez a szint, általánosabb.

Az emberiség elleni bűncselekmények terminológia nagy valószínűséggel az angol crimes against humanity³ kifejezésből ered.⁴

A Btk. XI. fejezete az emberiség elleni bűncselekmények címet viseli, és megállapíthatjuk belőle, hogy az emberiség elleni bűncselekmények kifejezés két nagy bűncselekménykört összefoglaló gyűjtőfogalom. Ezek a béke elleni bűncselekmények (háborús uszítás, tiltott toborzás, népirtás, apartheid) és a háborús bűncselekmények (polgári lakosság elleni erőszak, háborús fosztogatás, bűnös hadviselés, harctéri fosztogatás, hadikövet elleni erőszak, visszaélés a vöröskereszttel, egyéb háborús bűntettek).

³ Miért pont az emberiség a humanity fordítása a crimes against humanity magyar megfelelőjében? Ország meghatározása szerint a humanity jelentései: „az emberiség, az emberi nem, az emberek; emberi természet, emberi tulajdonságok; ember(ies)ség, jóság”. Mivel az emberiség-et a tágabb jelentésű jogi fogalom kiszorította, az adott szerkezetbe illőnek marad az emberség és az emberiség, az emberiség kevesebb jelentésű lévén alkalmasabb jogi fogalomnak.

⁴ A nemzetközi büntetőbíróság római statútumában az 5. cikk szerint a bíróság joghatósága négy bűntett-típusra terjed ki: (a) a népirtás bűntettére (the crime of genocide), (b) az emberiség elleni bűntettek (crimes against humanity), (c) a háborús bűntettek (war crimes) és (d) az agresszió bűntettére (the crime of aggression).

Vagyis az emberiség elleni bűntettek az emberiség elleni bűntettek részalmazát képezik.

Maga a nemzetközi humanitárius jog kategóriája újkeletű fogalom ugyan, de az a szándék, hogy emberiségi korlátozásokat vezessenek be a háborúk gyakorlatába már századokkal ezelőtt is létezett. Ezek részben egy sor olyan jelentős gondolkodó mélyreható vitáinak eredményében öltöttek testet mint Szent Ágoston, vagy Aquinói Szent Tamás.

Gondoljunk például a nevezetes lovagi hadviselésre a középkori Európában, (vagy az ehhez hasonló különféle samuráj törvénykönyvekre a Tokugava-korszakból): aprólékosan meg volt határozva minden, a megfelelő figyelmeztetéstől kezdve a harctéri magatartás szabályain, a nem harcolókkal szembeni bánásmódon, a foglyok védelmén át egészen a magát megadó ellenség fölötti győztes felelősségig, és ezeknek az előírásoknak a betartását szigorúan felügyelték a lovagi becsület elvesztésétől való félelem miatt. (ami esetenként nagyobb szégyennek számított magánál a vereségnél is.)

Nilván ezeknek a szabálykönyveknek is megvoltak a maguk korlátai. Először is az, hogy a lovagság esetében a harcosok közti páros küzdelmekre alapoztak (innen erednek a kegyelemre és a váltságdíjra vonatkozó szabályok), emiatt alkalmatlannak bizonyultak a lőfegyverek és a tüzérség harctéri megjelenésével.

Továbbá az, hogy mivel ezek az előírások a keresztény nemesség eszmeisége mentén lettek kialakítva, ezért nagyon könnyedén megfeledeztek róluk abban az esetben, ha a harcokban az ellenség történetesen nem keresztény volt, mint például az elmondhatatlanul borzalmas kereszties hadjáratok esetén. És amikor maga a kereszténység kezdett szétszakadni a protestáns reformáció elterjedésével, a keresztények pogány eretnekként kezdték egymást kezelni. A vallásháborúk, melyek XVI. és XVII. századi Európát dúlták végig, a történelem legsötétebb és legzavarosabb időszakai közé tartoznak, és az ennek a korlátlan pusztításnak mindent elborító sötétségében először megjelenő elmékedések képezték a modern hadijog alapjait (Grotiustól Montaigne gondolatain át Rousseau-ig).

A legutóbbi mozgalom kezdete, melynek az volt a célja, hogy egy nemzetközi emberiségi jogi rendszert tervezzen meg és vezessen be (olyan jogrendszert, mely háború esetén szabályozza a szemben álló felek harcolók és nem harcolók közötti viszonyokat - szemben az emberi jogok

szélesebb körben elfogadott kérdésével, amely mindenkire, minden időben alkalmazandó), a szakmai vélemények szerint a XIX. század közepére tehető válaszként a pusztítási potenciának a technikai fejlődéssel és a nagyobb tömegek besorozásával bekövetkező rohamos növekedése. Az 1854-es krími háborúban például a háromszázezer fős francia-brit expedíciós hadtestből nyolcvanezren haláloztak el borzasztó zűrzavar és szenvedések közepette öt évvel később 1859 júniusában, amikor a solferinói csatában egy hatalmas osztrák sereg ütközött meg a francia-olasz erőkkkel, néhány nap alatt majdnem negyvenezer estek el - a többség valószínűleg a kezelés nélkül maradt sérülésekbe halt bele. Egy Jean -Henri Dunant nevű fiatal svájci üzletembert, aki történetesen épp arra járt, annyira elborzasztotta amit látott, hogy élete hátralévő részét az ilyen szörnyű események elleni harcnak szentelte. 1863-ban létrehozta a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságát, majd összehívott egy nemzetközi konferenciát, amely 1864-ben Genfben tető alá hozta a hadra kelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javításáról szóló egyezményt.

Ezekben az években az amerikai polgárháború alatt fél szemmel már a béke időszakára tekintve, Abraham Lincoln elnök felkért egy New York-i professzort, Francis Lieber-t , hogy készítsen egy vázlatot a hadviselés szabályairól, különös tekintettel a hadifoglyokkal való bánásmódra; a Lieber Törvénykönyvnek, melyet utána Lincoln a szövetségi csapatok számára kötelezővé tett komoly hatása volt a későbbi kodifikációkra.

A nemzetközi humanitárius jog, miközben az elmúlt évszázad során jelentős fejlődésen ment keresztül, mindvégig semleges maradt a háborúnak mint jelenségnek a jogosságával vagy jogellenségével kapcsolatban.

Másként szólva, a háborút adottságnak tekinti, tevékenysége csupán arra irányul, hogy annak hatásait tompítsa, megfelelő keretek között tartsa. Ennek a folyamatnak nagyon sokáig két város volt a központja: Hága, ahol az 1899-es és az 1907-es konferenciák a hadviselés szabályaira koncentráltak (tiltott fegyverek és hasonló); és Genf, ahol az első, 1864-es egyezmény által megjelölt irányban haladtak tovább: 1925-ben a Nemzetek Szövetsége, 1929-ben, 1949-ben és 1977-ben a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága szervezésében. Ezek a konferenciák sokszor arra szolgáltak, hogy az épp utolsó háború fájdalmas örökségét enyhítsék a jövőre vonatkozóan. Például az 1925-ös genfi egyezmény betiltotta a mérges gázok és a biológiai fegyverek alkalmazását. Az 1949-es négy egyezmény egyenként a következővel foglalkozott:

- sebesültek és betegek a szárazföldön

- sebesültek, betegek és hajótöröttek a tengeren
- hadifoglyok
- a harcokban részt nem vevő polgári lakosság sorsa, ami talán a leglényegesebb.

Az 1954-es Hágai Egyezmény a kulturális értékek védelmét tűzte ki célul. Az 1949-es Genfi Egyezmények kiegészítésére szolgáló 1977-es jegyzőkönyvek, egy maratoni, három évig húzódó előkészítő munka, gyümölcsei pedig sok más között kiterjesztették az eddig elfogadott, nemzetközi konfliktusokra kialakított szabályok hatályát a nemzeti felszabadítási, illetve a polgárháborúkra is. A náci vezetők felelősségre vonására felállított nürnbergi törvényszék (és a kisebb jelentőségű, a japán vezetőket felelősségre vonó tokiói törvényszék) új utat tört az „emberiesség elleni bűncselekmények” eszméjének kidolgozásával és alkalmazásával, melyet az 1948-ban az ENSZ keretében elfogadott, a népiirtás bűncselekményének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény fejlesztett tovább.

Tehát a népiirtást tekinthetjük az emberiesség elleni bűncselekmény részének; bizonyos mértékig az emberiesség elleni bűncselekmények átfedésben vannak a népiirtással és a háborús bűncselekményekkel. Ám az emberiesség elleni bűncselekményeket azzal lehet elválasztani a népiirtástól, hogy megállapításukra nincsen szükség „egészben vagy részben” történő elpusztítás szándékára, ahogy az 1948-as népiirtás elleni egyezmény megköveteli, elég ahhoz azonosítható csoport és az „átfogyó és módszeres” elkövetési mód. A háborús bűncselekményhez képest pedig az a különbség, hogy nemcsak a háború idején alkalmazhatók, hanem háborús és békeidőben egyaránt.

Nézzük meg kicsit közelebbről az emberiesség elleni bűncselekményeket:

Az emberiesség elleni bűncselekmények kifejezés olyan gyűjtőfogalom, melybe sokféle kegyetlen magatartás beletartozik. Persze ez sem nem az eredeti, sem nem a szakmai jelentése. A kifejezés az 1907-es Hágai Egyezmény preambulumban jelenik meg először, mely kodifikálta a fegyveres konfliktusokra vonatkozó szokásjogot. Ez a kodifikáció az államok már létező azon gyakorlatán alapult, mely az emberiességi jog különböző kultúrák által is elismert értékeiből és elveiből fakadt.

Az I. világháború után a szövetségesek a Versailles-i Szerződéssel kapcsolatban 1919-ben felállítottak egy bizottságot, hogy az 1907-es egyezmény alapján háborús bűnöknek tekinthető cselekményeket vizsgálja ki. A bizottság megállapította, hogy németek mellett török tiszt is követte el az emberiesség törvényei ellen való bűnököt, amikor a háború időszaka alatt örmény

nemzetiségűeket gyilkoltak meg. Az Egyesült Államok és Japán erősen ellenezte az ilyen tettek büntetőjogi üldözését, azzal érvelve, hogy az emberiség törvényei ellen annak erkölcsi, nem pedig pozitív jogi előírások megsértését jelenti.

1945-ben az Egyesült Államok és szövetségesei elfogadták az európai tengelyhatalmak háborús főbűnöseinek üldözéséről és megbüntetéséről szóló egyezményt és Nürnbergben üléselő Nemzetközi Katonai Törvényszék (IMT) alapokmányát, amely a hatodik cikkének (c) pontjában a következőképpen definiálja az emberiség elleni bűncselekményeket.

Emberiség elleni bűncselekmények: emberölés, kiirtás, rabszolgatartásba taszítás, kitelepítés, vagy más a polgári lakosság ellen elkövetett embertelen cselekmények a háború alatti vagy előtti időszakban, vagy politikai, faji vagy vallási alapon való üldözés a törvényszék hatáskörébe tartozó bármelyik cselekménnyel kapcsolatban, függetlenül attól, hogy az elkövetés országának törvényei szerint miként értékelendő.

A nürnbergi törvényszék alapokmánya az első alkalom, hogy az emberiség elleni bűncselekmények kedvező nemzetközi jogi formában jelentek meg. A Távol-Kelettel foglalkozó Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmánya a nürnbergiét követte, ahogy a Németországi Szövetséges Ellenőrzési Bizottság 10. sz. rendelete is, mely alapján a szövetségesek a saját megszállt zónáikban emeltek vádat a németekkel szemben.

Érdekes módon azóta sem született külön önálló nemzetközi egyezmény az emberiség elleni bűncselekmények témájában. Ugyanakkor ez a bűncselekményi kategória tovább élt a volt Jugoszlávia (ICTY) és a Ruanda (ICTR) területén elkövetett cselekmények kivizsgálására felállított bíróságok statútumában, ahogy a Nemzetközi Büntető Bíróság (ICC) alapító okiratában is. Egyébként tizenegy olyan nemzetközi okmány létezik, mely emberiség elleni bűncselekményeket állapít meg, de mind különbözik kissé a bűncselekmény definíciója, illetve jogi elemi tekintetében. Ami azonban mindben közös, az a következő:

1. olyan erőszakos cselekményre utalnak, melyek szempontjából lényegtelen, hogy azokat háborúban vagy békeidőben követték el, és áldozatuk mely állam polgára,
2. a cselekmény egy meghatározható csoport elleni üldözés eredményeképpen kell, hogy megtörténjen, függetlenül a csoport jellegétől, vagy az indítéktól. Ez az eset megállapítható, ha az elkövetők „átfogóan vagy módszeresen” követik el a definíció fogalmi körébe tartozó cselekményt.

A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányának fentebb idézett hatodik cikkének (c) pontjában foglalt bűncselekmények listája az ICTR és az ICTY alapító okiratával kibővült a nemi erőszakkal és a kínzással.

Ehhez az ICC statútuma még hozzáadott meghatározott cselekményeket. Egész pontosan az ICC az apartheid és az erőszakos eltüntetés bűncselekményével egészítette ki a meglévő katalógust. Ezen túlmenően tisztázó magyarázattal értelmezett olyan bűnöket, mint a kiirtás, a rabszolgaságba taszítás, kitelepítés, kínzás és kényszerterhesség.

Az emberiség elleni bűncselekmények a nemzetközi szokásjogban már egy fél évszázada léteznek, mint ahogy ezt egyes nemzeti joggyakorlatok igazolják is. Ezek közül a legismertebbek Paul Towier Klaus Barbie és Maurice Papon ügye Franciaországban, illetve Finta Imre esete Kanadában. Ugyanakkor az emberiség elleni bűncselekményeket a jus cogens részének is tekintik - a nemzetközi jogi normák legmagasabb szintű szabályainak. Így a nemzetközi jog megkerülhetetlen részét képezik.

Ennek az álláspontnak az lehet az alapja, hogy ezek a bűncselekmények univerzális joghatóság alá tartoznak, az ilyen bűnökkel szemben bármely állam attól függetlenül felléphet, hogy hol követték el őket. Ez az államok azon kötelezettségét is jelenti, hogy az ilyen bűnök elkövetői ellen vagy lépjen fel maga, vagy adja ki őket, hogy egy vádlott se hivatkozhatson a kiadatását megakadályozó politikai üldözöttségre, illetve, hogy kötelesek együttműködni a vádemeléshez szükséges bizonyítékok beszerzése és biztosítása érdekében. Ám ami még fontosabb, hogy egy elkövető sem hivatkozhat a feljebbvalója parancsának való engedelmesség kötelezettségére, illetve, hogy semmilyen esetlegesen korlátozó állami előírás nem alkalmazható. Végeredményképpen senki sem mentesül az ilyen bűnökért való felelősségre vonás alól, adott esetben még az államfő sem.

A népirtás bűncselekményét a háborús bűncselekményektől az különbözteti meg, hogy - mint ezt az 1948-as Népirtás Elleni Egyezmény is kimondja - , a népirtást nem csak háborús, hanem békeidőben is el lehet követni. Mindazonáltal a háború idején elkövetett népirtásért mint háborús bűncselekményekért felelnek az elkövetők.

A háborús bűncselekmények kifejezés szörnyű képeket idéz fel lelki szemeink előtt - koncentrációs táborokat, etnikai tisztogatást, foglyok kivégzését, nem erőszakot vagy városok bombázását. Ezek a képzeink sok esetben nem állnak távol a kifejezés jogi definíciójától, ám a

nemzetközi jog által lefektetett tényállások időnként nem vágnak egybe a legborzasztóbb magatartásokról kialakult elképzeléseinkkel.

A háborús bűncselekmények olyan megsértései a hadijog - vagy a nemzetközi humanitárius jog - előírásainak, melyek az egyén büntetőjogi felelősségét váltják ki. A hadviselésre vonatkozó korlátozó szabályok egészen a kínai harcosig, Szun Cuig vezethetők vissza (i.e. hatodik század), de az ókori görögök voltak az elsők, akik ezeket jogi formába is öntötték. A háborús bűncselekmények fogalma az indiai Manu törvényeiben (i.e. 200 körül) jelentek meg, és végül utat találtak maguknak a római joghoz és így az európai jogterületre. Az első tényleges háborús bűncselekmény miatt indult eljárásként Peter von Hagenbach esetét tekinthetjük, akit 1474-ben Ausztriában vontak felelősségre háborús atrocitásokért, majd halálra ítélték.

Az I. világháború után az államok elfogadták, hogy a hadijog egyes szabályainak megsértése - különösen azok, amelyeket az 1899-es és az 1907-es Hágai Egyezményekben kodifikáltak - bűncselekménynek számít. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék 1945-ös alapító okirata a háborús bűncselekményeket a „háború szokásainak és törvényeinek megszegéseként” definiálta, beleértve a megszállt területeken élő polgári személyek meggyilkolását, bántalmazását, kitelepítését, túsok legyilkolását; magán - vagy köztulajdon fosztogatását, települések indokolatlan lerombolását; és a katonailag nem indokolt pusztítást.

Az 1949-es genfi egyezmények, melyek a II. világháború után a nemzetközi humanitárius jogot kodifikálták, abban is elsők voltak, hogy nemzetközi humanitárius jogi szerződésben először nevesítettek háborús bűncselekményeket - az egyezmények súlyos megsértésének eseteit. A négy Genfi Egyezmény (sebesültekről és betegekről a szárazföldön, sebesültekről és betegekről a tengeren, hadifoglyokról, polgári lakosságról) közül mindegyik tartalmazza a maga ilyen eseteinek a listáját. A teljes lista a következő: szándékos emberölés, a kínzás vagy embertelen bánásmód (ideértve a biológiai kísérleteket); nagy fájdalom szándékos előidézése vagy a testi épség, illetve egészség súlyos megsértése, vagyontárgyaknak a katonai szükségesség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése, illetve eltulajdonítása; a polgári személynek vagy hadifogolynak az ellenséges hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése; a polgári személynek vagy hadifogolynak a tisztességes és szabályos eljárásához való jogától történő megfosztása; a polgári személyek jogellenes elhurcolása vagy áthelyezése; polgári személyek jogellenes fogva tartása; és túsok szedése. Az 1977-es I. Kiegészítő Jegyzőkönyv továbbfejlesztette

a genfi egyezmények által nyújtott védelmet úgy, hogy a nemzetközi konfliktusok esetére újabb cselekményeket minősített ilyen súlyú jogsértésnek: bizonyos orvosi kísérleteket; polgári személyek vagy nem védelmezett települések elleni közvetlen támadást; a vörös kereszt vagy a vörös félhold embléma álnok használatát, a megszálló hatalom saját polgári lakossága áttelepítését a megszállott területre; hadifoglyok hazaszállításának indokolatlan halogatását; apartheidet; történelmi emlékművek elleni támadást; védett személynek a szabályos és pártatlan eljárásához való jogától történő megfosztását. A Genfi Egyezmények és az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv alapján az államok kötelesek a fentiek valamelyikével gyanúsítható személy ellen eljárást indítani, vagy egy olyan állam részére kiadni, aki ezt az eljárást hajlandó lefolytatni.

A fenti súlyos jogsértésekre irányadó előírások csak nemzetközi konfliktusok esetén alkalmazhatóak, és azok csupán az úgynevezett védett személyekkel szemben, illetve harci tevékenység közben követhetők el. Védett személynek számítanak általában a sebesültek és a betegek, a szárazföldön, illetve a tengeren, a hadifoglyok, illetve azok a polgári személyek, akik egy olyan állam hatalmába kerülnek, melynek nem polgárai.

A Genfi Egyezmények és Kiegészítő Jegyzőkönyvek előírásai többségének megsértése nem minősül ilyen súlyos jogsértésnek. Ám közöttük is találunk olyat, amit háborús bűncselekménynek tekintünk, ám az ilyen esetekben az államoknak nem kötelességük az egyéni felelősségre vonás, vagy a vádlott kiadása. Más jogsértések nem számítanak háborús bűncselekménynek sem, csupán jogellenes cselekményeknek, melyekért a nemzetközi jog általános szabályai alapján az állam tartozik felelősséggel. Egy egyszerű példa erre: ha egy hadifogoly tábor parancsnoka nem őrzi meg a fegyelmi büntetések feljegyzéseit (mellyel megszegi a III. Genfi Egyezmény 96. cikkét), az még nem minősül háborús bűnnek. Vannak, akik ezzel nem értenek egyet. Különbséget tenni a nem súlyos jogsértések között, eldöntendő, hogy melyik minősül bűncselekménynek, nem egzakt tudományos kérdés, bár úgy tűnhet, hogy közülük néhány lehet olyan súlyos, hogy egyéni büntetőjogi felelősséget keletkeztessen. (az Egyesült Államok hadserege a mai napig fenntartja azt az álláspontját, hogy a hadijog mindennemű megsértése, beleértve ebbe a Genfi Egyezmények előírásait is, egyidejűleg háborús bűncselekménynek is számít.)

A Genfi Egyezmények vagy az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv által kifejezett módon nem tiltott háborús atrocitások a nemzetközi szokásjog alapján minősíthetők tilosnak a „háború törvényeinek és szokásainak megsértése” címén (ugyanazzal a kifejezéssel találkozunk a Nürnbergi Törvényszék

Alapokmányában is).Az államközi konfliktusok esetében az államok egyetértettek abban, hogy ilyennek számít az 1907-es Hágai Egyezményekben és az azokhoz csatolt Szabályzatban található előírások megszegése, úgy mint például a mérgező fegyverek használata, egy település a katonai szükségesség által nem igazolt önkényes lerombolása, nem védett települések elleni támadások, vallási és kulturális létesítmények elleni támadások, valamint a magán - vagy a köztulajdon fosztogatása. A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) Statútumai nemzetközi konfliktusban elkövethető háborús bűncselekményként sorolja fel nem csak a genfi egyezmények súlyos megsértésének számító eseteket, hanem még mintegy huszonhat olyan, a háború törvényeinek és szokásainak súlyos megsértését jelentő cselekményt is, melyeket az államok már legalább a II. világháború óta bűncselekménynek tekintenek.

Ami a polgárháborúkat illeti, a mai nemzetközi jognak sajnos jóval kevesebb szabálya vonatkozik a belső konfliktusok során való hadviselésre, melyet az államok inkább hajlamosak a saját joghatóságuk alatt tartani, és ennek megfelelően itt a háborús bűncselekmények listája is rövidebb. Az 1977-es II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, mely a belső konfliktusokra nézve állapít meg alapvető szabályokat, nem tartalmaz egyéni felelősséggel kapcsolatos előírásokat, és a háborús bűncselekményekkel kapcsolatos szokásjog kiterjedése sem olyan egyértelmű az ilyen konfliktusok esetén, mint a nemzetközies vonatkozásában. A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmánya tartalmazza a „Genfi Egyezmények közös 3. cikkének megsértése”⁵ esetét (ez a Genfi Egyezmények egyetlen olyan cikke, mely a polgárháborúkkal foglalkozik), ahogy más, az

⁵ A 3. Cikk, melynek szövege mind a négy Genfi Egyezményben azonos, az egyetlen olyan része az egyezményeknek, mely kifejezetten a belső fegyveres konfliktusokra lett kialakítva. Szokás „miniatűr egyezmények” is nevezni, mely biztosítja a minimális védelmi és hadviselési szabályokat, melyekhez az államoknak és fegyveres ellenségeinek alkalmazkodniuk kell. Az 1977-es II. Kiegészítő Jegyzőkönyv ugyancsak a belső konfliktusokkal foglalkozik, de az az 1949-es egyezményekhez képest kevésbé vált elfogadottá az államok részéről. Ez a védelem a nemzetközi humanitárius jog legalapvetőbb szabályait jelenti. „Valamely Magas Szerződő Fél területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén mindegyik összeütköző Fél köteles legalább az alábbi rendelkezéseket alkalmazni:

1. Azokat a személyeket, akik az ellenségeskedésekben nem vesznek közvetlenül részt, ideértve a fegyveres erőknek azokat a tagjait, akik letették a fegyvert és azokat a személyeket, akik betegség, sebesülés, elfogatás, vagy más ok következtében harcképtelenné váltak, minden körülmények között, fajon, színén, valláson, hiten, nemen, születésen vagy vagyonon, valamint más hasonló ismérven alapuló bármely hátrányos megkülönböztetés nélkül emberséges bánásmódban kell részesíteni.
2. Ebből a célból mindenkor és mindenütt tilos a fent említett személyek tekintetében:
3. a) az élet és a testi épség elleni merénylet, különösen a bármely formában megnyilvánuló emberölés, csonkítás, kegyetlen bánásmód, kínzás,
4. b) túszok szedése,
5. c) az emberi méltóság megsértése, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmód,
6. d) a szabályszerűen megalakított és a művelt népek részéről elengedhetetlennek elismert igazságszolgáltatási biztosítékok alapján működő bíróság által előzetesen meghozott ítélet nélkül kiszabott büntetés és annak végrehajtása.
7. 2. A sebesülteket és a betegeket össze kell szedni és ápolásban kell részesíteni.
8. Pártatlan emberbaráti szervezet, mint a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága, felajánlhatja szolgálatait az összeütköző Feleknek.
9. Az összeütköző Felek továbbá igyekezni fognak külön megállapodások útján egészben vagy részben hatályba léptetni a jelen Egyezmény egyéb rendelkezéseit is.
10. Az előző rendelkezések alkalmazása nem érinti az összeütköző Felek jogi helyzetét.”

áldozatok védelmére, illetve a hadviselési módokra irányuló szabályokat is. A törvényszék a komoly jogsértést úgy definiálta hogy az olyan, egy fontos értéket védeni kívánó előírással ellentétes cselekmény, mely alkalmas arra, hogy áldozatának súlyos következményeket okozzon. Ez megfelelően magában foglalja az élet vagy az egészség elleni erőszakot (gyilkosság, bántalmazás, kínzás, csonkítás, testi fenyegetés, nemi erőszak, kényszerprostitúció, szemérem elleni bűncselekmények), a statáriális ítélezést, a túszedést, a kollektív büntetést és a fosztogatást. Ez a lista, bár rövidebb, mint a súlyos jogsértések vagy más, államközi háborús bűncselekmények, lényegében ugyanazokat a borzalmas cselekményeket fedi le, melyeket a múlt konfliktusaiban láthattunk. A Ruanda területén elkövetett cselekmények megvizsgálására létrehozott Törvényszék Statútuma háborús bűncselekményként kezeli a Genfi Egyezmények közös 3. cikkének megsértését ugyanúgy, mint a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv előírásainak súlyos megsértését. A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma a belső konfliktusok vonatkozásában a közös 3. cikk súlyos megsértésének négy esetét (élet és személy elleni erőszak, emberi méltóság megsértése, túszedés, statáriális ítélezés) és a jog tizenkét egyéb módon való megsértését (pl. polgári személyek elleni támadás, fosztogatás, nemi erőszak vagy csonkítás) sorolja fel háborús bűncselekményként.

Bár nyilvánvaló, mégis hangsúlyozni kell, hogy a hadijog csak a fegyveres konfliktusok során elkövetett cselekményekre nézve irányadó. Nem tartozik ide a huszadik század legborzalmasabb eseményei közül sok, mint például Sztálinnak a kulákok elleni tisztogatásai vagy a khmerek által elkövetett terrorcselekmények jelentős része illetve Mao erőszakos szövetkeztetés.

Míg ezek a cselekmények nemzetközi bűncselekmények- emberiség elleni bűncselekmények, vagy néhány esetben népiirtás -, de az adott körülmények között nem értékelhetők háborús bűnként is.

Végül pedig egy joganyag létrehozása önmagában még nem jelenti azt, hogy bárki ellen eljárást fognak indítani az elkövetőkkel szemben. Ez továbbra is államok és egyre inkább az Egyesült Nemzetek Szervezete, illetve egyéb nemzetközi szervezetek feladata lesz. A Genfi Egyezmények minden részes államtól elvárják, hogy kutassák fel és vagy adják ki, vagy vonják felelősségre azokat a személyeket, akik súlyos jogsértéssel vádolhatók. A nemzetközi jog pedig lehetőséget ad minden államnak, hogy az univerzális joghatóság eszközét felhasználva az ilyen elkövetők ellen fellépjen. Még az államok egy időben eljárást indítottak háborús bűnösök ellen (l. például a My Lai mészárlás ügyében indított amerikai eljárást), sajnos elterjedtebb példa a genfi egyezményekben foglalt kötelezettségek ellenére az, hogy egyszerűen valami csekély hivatali

büntetéssel, vagy büntetlenséggel ér véget az ügy. A Jugoszlávia és Ruanda ügyére létrehozott ad hoc törvényszékeknek joghatóságuk van mind a súlyos, mind pedig az egyéb jogsértések felett is, amiket ezeken a területeken elkövettek, még a Nemzetközi Büntetőbíróságnak, a legtöbb háborús bűncselekmény elbírálására egyszerre van joghatósága.

A nemzetközi humanitárius jognak vannak bizonyos szürke zónái. Egy, a kormányzati erők és a felkelők közti fegyveres konfliktus háromféle szabályozás alá is eshet, és a megfigyelők egyik legkomolyabb problémája, hogy eldöntsék, ezek közül melyik alkalmazandó. Olyankor beszélünk a humanitárius jog szürke zónájáról, amikor nem egyértelmű, hogy az éppen adott szituáció fegyveres konfliktusnak, és ha igen, úgy nemzetközinek, vagy belsőnek minősül-e.

Egyik kérdés, hogy a béke és a háború közti szürke zónába eső belső helyzetet hogyan minősíthetjük. A választóvonal a különösen intenzív zavargások és lázongások, valamint a csekély fokú belső konfliktus között sok esetben elmosódik és nem könnyen állapítható meg. Ilyen esetben tipikusak a lázongások, az elkülönült és a szórványos erőszak, melyek tömeges letartóztatásokkal, rendőri, néha pedig katonai intézkedésekkel járnak a nyugalom helyreállítása érdekében. Az előbb említett helyzet nem felel meg annak, amit a humanitárius jog fegyveres konfliktusnak nevez. Így ezekre az államok belső joga vonatkozik, kiegészítve az emberi jogok védelmére rendelt előírásokkal. Egy ilyen átmeneti jogi helyzet akkor lenne belső vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktusnak minősíthető, ha hosszabban elhúzódóvá válna, és a kormányzati erők legalább viszonylagosan szervezett fegyveres csoportokkal állnának szemben. Annak eldöntésére, hogy mit jelent az elhúzódó és a viszonylag szervezett, csak a tények adott helyzetben való elemzése révén van lehetőség.

Másik formája a belső fegyveres konfliktusnak, ha adott esetben az állam szétesése miatt megszűnik az az állami egység, mely fegyveres erővel fenn tudná tartani a békét a különböző klánok, vallások, törzsek vagy etnikai csoportok fegyveres képviselői között. Egy igazán anarchikus helyzetben a közös 3. Cikk marad az egyetlen alkalmazható joganyag, amely a lázadó csapatok és a kormányzat összeütközése esetén is alkalmazandó. Ha azonban a harc a kormányzat és egy disszidens csoport között zajlik, és ez a csoport felelős parancsnokság alatt áll és bizonyos terület felett is fennhatóságot gyakorol, akkor a közös 3. Cikk kiegészül a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv szabályaival. Ennek alkalmazhatóságához arra van szükség, hogy a konfliktusban részes felek

legalább egyike egy kormányzat legyen, azaz egy olyan elismert szervezet, mely egy meghatározott terület felett fennhatóságot gyakorol, és elvégzi a lakosság ellátásához szükséges feladatokat.

Egy másik szürke foltot jelent annak eldöntése, hogy egy konfliktus nemzetközinek vagy belsőnek minősíthető-e. Történelmi tapasztalat, hogy ez a felosztás gyakran mesterséges. Például idegen országból származó katonák is harcolhatnak a kormány vagy a lázadók oldalán egy nem nemzetközi konfliktus esetén. Ahol ilyen idegen beavatkozás történik, tisztázatlan lehet, hogy az ellenségeskedéseket a nemzetközi vagy belső összeütközésekre vonatkozó jog alapján kell-e megítélni. Az ilyen összeütközést „nemzetköziesített belső konfliktusnak” nevezhetjük. A nemrég Angolában és Boszniában lezajlott harcok ilyen vegyes konfliktusok voltak.

A Balkáni helyzettel kapcsolatban, a Jugoszláviában elkövetett cselekményeket vizsgáló büntető törvényszék egyik döntésének köszönhetően ez a kérdés ma már nem olyan jelentős. A Dusko Tadic-ügyben a Fellebviteli Tanács megállapította, hogy a nemzetközi humanitárius jog fő elvei mind a két fajta konfliktusra vonatkoznak. Ám a *nemzetközi* fegyveres konfliktusokra vonatkozó jog még mindig nem lett szóról szóra átültetve a *belső* konfliktusokra irányadó jog anyagába. Ezért bizonytalan, hogy egészen pontosan mely előírások érvényesülnek mind a két esetben. Kérdéses lehet, hogy az egykori Jugoszlávia egész területén általában megfigyelhető "fegyveres konfliktus" fogalma alkalmazható-e azon cselekedetekre, amelyeket egy-egy viszonylag békés régióban követtek el. Komoly bizonytalanságot jelent az is, hogy a jugoszláviai háborúkat vajon "belsőnek" vagy "nemzetközinek" tekintjük-e. A genfi egyezményekben meghatározott súlyos jogsértések tilalma ugyanis - az ún. közös 3. cikkben foglalt tilalmak kivételével - csak a nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozik, s az arra épülő vádat a védelem könnyen semlegesítheti, ha bebizonyítja, hogy a Jugoszlávia területén zajlott összecsapások nem tekinthetők ilyenek. Nyilvánvaló persze, hogy az eredendően belső konfliktus egy bizonyos időponttól nemzetközivé vált. De vajon mit kell ilyen időpontnak tekinteni: az egyes államok függetlenségének kikiáltását, azok más államok, illetőleg a nemzetközi közösség általi elismerését, vagy a tényleges önállóság megszerzését? E három időpont között néhány esetben egy-két év is eltelt, ezért sokszor nehéz megállapítani, hogy az ezen időszakban elkövetett cselekményekre alkalmazhatók-e a genfi egyezmények. Ugyanígy vitatható, hogy a Horvátország és a "Krajinai Szerb Köztársaság", illetve a Bosznia-Hercegovina és a "Boszniai Szerb Köztársaság" közötti fegyveres konfliktusok belső-e vagy nemzetköziesek. A genfi egyezmények közös 3. cikkei persze tilalmakat fogalmaznak meg a "nem

nemzetközi jellegű" fegyveres konfliktusok bizonyos eseteire is, ám a sebesültek és a betegek mellett csak az "ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő" személyekkel kapcsolatban, s e csoport szabatos meghatározása bizonyos (például a gerilla-háborúra emlékeztető) viszonyok között ugyancsak felvethet nehézségeket.

Általánosságban elmondható, hogy egy szabály minél inkább számít alapvető fontosságúnak, annál általánosabb az érvénye.

A népirtás, mint bűncselekmény

Az etnikai tisztogatás nem új keletű jelenség az emberiség történetében. A területhódító népek egyik fő törekvése mindig az volt, hogy az uralmuk alá vont országban vagy országrészben saját hatalmi helyzetüket biztosítsák, esetleg oly módon is, hogy az ottani lakosságot elűldözik, beolvasztják vagy megsemmisítik. Ez a tendencia különös élességgel az I. világháború utáni időszakban és a II. világháború kegyetlenkedései között mutatkozott meg, de jelenleg is érvényesül főleg Ázsia és a közelmúltban Európa egyes területén.

Az 1948. évi december 8. napján kelt Genocídium-egyezmény (A népirtás megelőzése és megbüntetése tárgyában) szerint a „népirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését jelenti:⁶

- a) a csoport tagjainak megölése,
- b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása,
- c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztításának előidézése,
- d) oly intézkedések tétele, amelynek célja a csoporton belül a születések meggátolása,
- e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.

Büntetés alá esnek a következő cselekmények:

- a) népirtás,
- b) népirtás elkövetésére irányuló szövetkezés,
- c) közvetlen és nyilvános felbujtás népirtás elkövetésére,

---

⁶ Lásd még: Albin Eser. *Individual Criminal Responsibility*, Oxford University Press, 2002, 784-789o.

- d) népirtás elkövetésének kísérlete,
- e) népirtásban való bűnrészesség.”

A népirtás, a benne való részvétel a vétkes oldaláról történhet közvetlen fizikai cselekedettel, szóval, a kommunikáció útján mások cselekvését gerjesztve, illetőleg a pszihikai légkört formálva; gondolattal előkészítve a későbbi szimbolikus vagy fizikai cselekvést, illetőleg cselekvésképességét.

A népirtás az emberek közötti küzdelmek, konfliktusok azon változatát jelöli, amikor az egyik fél védekezésre képtelen, tehát „normális” esetben a másiknak meg kellene kegyelmeznie, hiszen győzelmét a másik felszámolása nélkül is elérte.

A népirtás feltétele, hogy az erőfölényben lévő fél ne érezzen szolidaritást a neki kiszolgáltatottal szemben. Feltétele továbbá a fogalom használatának, hogy az erőfölényben lévő félnek tudatos legyen a cselekedete, aktív vagy passzív együttműködése a másik felszámolására.

A nép (nemzet, népcsoport felszámolása) többgenerációs entitás, ezért a népirtás nem feltétlenül rövid időn belül játszódik le, hanem olykor generációk hosszú során át zajlik.

A népirtás (egy nemzet felszámolása) történhet általánosságban fogalmazva a létfeltételek megvonásával, ezen belül:

- A csoportot alkotó tagok fizikai likvidálásával. A fizikai likvidálás három esetét meg lehet különböztetni:
  - megszületett emberek megölése
  - magzatok megölése
  - a fogantatás megakadályozása:
    - fizikai módon (pl: meddővé tétel)
    - lelki úton (a gyermekvállalás lelki gátlása - ez utóbbi már elvezet a
    - kulturális megsemmisítés területére)
- A csoportot alkotó emberek fizikai, gazdasági, lelki feltételeinek megvonásával
- A csoportot alkotó emberek közötti kapcsolatrendszer (kultúra) felszámolásával is, amikor a kiszolgáltatott csoportot alkotó emberek az erőfölényben lévők tudatos, célirányos cselekvése következtében veszítik el csoportalkotó sajátosságukat, csoporti létezésük feltételeit. A kulturális sajátosságok felszámolása nehezebben azonosítható cselekedet, de eredményét tekintve egyértelműen elvezet a csoport megszűnéséhez,

olykor sokkal lassabban, több generáción át tartó folyamatban. Pl: klasszikus formája volt a janicsárnak képzett, tömegesen elrabolt gyerekek átnevelésének esete.

- A modern korban jellemző a kulturális és gazdasági, politikai létfeltételek, sajátosságok állami, vagy magán-monopol eszközökkel való felszámolása:
  - megtévesztő állami vagy magán oktatással vagy annak megvonásával
  - egyházi közreműködéssel, vagy annak felszámolásával, megvonásával
  - manipulált sajtónyilvánossággal
  - megtévesztő politikai struktúrával, folyamatokkal
  - ellenséges bírósági gyakorlattal
  - egyéb közigazgatási eszközzel, különösen gazdaság szabályozási, pénzügyi eszközökkel.

A népiértésnek számos oka lehet, de alapvetően a szűkös erőforrásokért való küzdelem elfajult változata. Azonban mert a nép (nemzet, népcsoport) többgenerációs entitás, ezért az okok és az események, következmények nem mindig egy generáción belül kapcsolódnak egymásba. Tehát a bibliai megjegyzés többbiziglen ható büntetésről például nem meggondolatlanság, hanem olyan alapjelenség, amelyen az emberiség olykor nehezen tud felülemelkedni.

Az 1948-as egyezmény szerint a népiértés büntettének van egy tárgyi oldala (a felsorolt cselekmények valamelyikének elkövetése, például az adott faji csoport tagjának megölése) és egy alanyi oldala (a cselekmény arra irányuló szándékkal való elkövetése, melynek háttérében egy nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport, mint teljes csoport részben vagy egészben való megsemmisítése áll).

A Genocídium-egyezmény a magyar jogrendbe az 1955. évi 16. törvényerejű rendelettel került be. A mai magyar jogfelfogás szerint a háborús és az emberiség elleni bűncselekmények üldözését nem csupán a nemzetközi jog, illetve a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségek teszik kötelezővé. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy „A háborús és emberiség elleni bűncselekmények nem a belső jog részeként keletkeztek, hanem a nemzetek közössége tartja őket bűncselekményeknek.(és)... határozza meg a törvényi tényállásukat... Ezeket a bűncselekményeket - közvetlenül, vagy az államok kötelezésén keresztül - a nemzetek közössége üldözi és bünteti. A háborús és emberiség elleni bűncselekmények megbüntetésére vonatkozó szabályok - mivel az emberiséget és a nemzetközi együttélést alapjaiban veszélyeztették - kógens nemzetközi jogot képeznek... E szabályokat a magyar jog az Alkotmány 7. § (1) bekezdésének első fordulata szerint

„elfogadja” és ezért külön transzformáció vagy adaptáció nélkül a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek közé tartoznak. (53/1993. számú AB határozat). A magyar büntetőjog rendszerében a nemzetközi egyezmények és szerződések révén fokozatosan kialakult a háborús és népellenes bűncselekmények csoportja, amely már az 1961. évi Btk-ban, majd pedig az 1978. évi Btk-ban önálló fejezetet kapott.

A hatályos Btk az emberiség elleni bűncselekményeket közvetlenül az állam elleni bűncselekmények után a XI. fejezetben két Cím alá csoportosítva helyezi el. Az I. Cím a béke elleni bűncselekményeket, a II. Cím pedig a háborús bűncselekményeket tartalmazza.

A népirtás a magyar Büntető Törvénykönyvben az I. Címben, a 155. §-ban található, a következők szerint:

Aki

- a) a csoport tagját megöli
- b) a csoport tagjainak a csoporthoz tartozása miatt súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz
- c) a csoport olyan létfeltételek közé kényszeríti, amelyek azt vagy annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik
- d) olyan intézkedést tesz, amelynek célja a csoporton belül a születések meggátolása
- e) a csoporthoz tartozó gyermeket más csoportba elhurcolja, bűntettet követ el, és tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki népirtásra irányuló előkészületet követ el, bűntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”

1. A bűncselekmény tárgya: valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport létezése. Csoporton azoknak a személyeknek a közösségét értjük, akik nemzeti, népi, faji vagy vallási szempontból egységes életviszonyok alapján együvé tartoznak. A csoporthoz tartozás objektív, a tagok akaratától független tényen nyugszik, de a csoporthoz tartozóknak tekintjük azokat is, akik önként, pl. házasságkötés útján váltak a közösség tagjává. A „csoport” fogalma tág értelemben értendő, azoknak a személyeknek az összességét értjük alatta, akik nemzeti, népi, faji vagy vallási alapon együvé tartoznak, a csoport tagjainak vallják magukat, illetve környezetük annak tartja őket. Nem jelent feltétlenül vérségi köteléket, azt is a csoport tagjainak kell tekinteni, aki a csoport tagjával házasságot köt vagy a csoporttal együtt él. A csoporthoz tartozás megnyilvánulhat tényleges együtt élésben, de ugyanakkor nem jelenti

azt, hogy a csoport tagjai ugyanazon földrajzi, politikai, társadalmi helyen egymás közelségében élnek együtt. A törvényi tényállásban meghatározott cselekmények az ilyen csoportok fennmaradását veszélyeztetik azáltal, hogy a csoport egyes tagjainak életét, egészségét, szaporodását sértik, illetőleg veszélyeztetik. A bűncselekmény közvetlenül konkrét személyek élete, testi épsége, egészsége, egyszóval biológiai léte ellen irányul. Tárgyi előfeltétele valamely csoporthoz tartozás, továbbá alanyi feltétele a sajátos célzat.

2. A bűncselekmény elkövetési magatartásai:

- a) Emberölés
- b) Súlyos testi vagy lelki sérelem okozás. A súlyos testi sérelem okozása megfelel a súlyos testi sértés okozásának. A súlyos lelki sérelem okozása viszont akkor állapítható meg, ha a sértettet olyan erős lelki, érzelmi sérelem éri, amely egész személyiségében, további életvitelében komoly megrázkódtatást, változást idéz elő.
Ezek az eredmények a bevezetőben körülírt csoport tagját a csoporthoz tartozás miatt érik.
- c) Kényszerítés pusztulással fenyegető életkörülmények közé. A kényszerítés a csoportra vagy egyes tagjaira irányuló olyan ráhatás, rendszerint fizikai erőszak, amelynek következtében a kényszerített személyek életfeltételei hátrányosan megváltoznak. Az új körülmények összességükben csoportnak vagy csoporttagoknak az élet fenntartásához szükséges legegyszerűbb szükségleteinek a kielégítése sem biztosított, ennél fogva pusztulásuk lehetősége és valószínűsége reálisan fennáll.
- d) Intézkedések a születések meggátolására. Az intézkedést gyűjtőfogalomként értelmezzük, magában foglalja a rendelkezések kiadását és operatív, végrehajtó tevékenységet is. A törvényhozó a célra utalással konkretizálja ezt az elkövetési magatartást, de nem az elkövető célját határozza meg, hanem az intézkedés, mint tárgyi mozgásfolyamat irányultságát jellemzi. Ennek megfelelően a célnak a magatartásban objektivizálódnia kell, vagyis a cselekménynek a külvilágban érzékelhetően egyértelműen felismerhetőnek kell lennie, és tükröznie kell azt, hogy a születések meggátolása felé halad.
- e) Gyermekek elhurcolása más csoportba. Az elhurcolás erőszakos eltávolítást jelent a meglévő csoportból más közösségbe. A tevékenység célja nyilvánvalóan az, hogy a csoporthoz tartozás érzésével még kellő mértékben nem rendelkező személyben teljesen

megszüntessék a csoporthoz tartozás tudatát és érzését, és az új közösségben történő elhelyezésével az új közösséghez való asszimilálódását idézzék elő. Ez tulajdonképpen az előző pontban szabályozott tevékenység kiegészítése. Az előző rendelkezés új csoporttagok születését igyekszik meggátolni, az itteni rendelkezés a már megszületett gyermekekből kívánja kiölni az övéihez tartozás érzését. Amikor e tevékenységek látszólag enyhébbek az első két pontban szabályozott cselekményeknél, hatásuk megegyezik azokkal, csak a hatás megnyilvánulása időben későbbre tolódik.

3. A **bűncselekmény befejeződéséhez** az egyes tevékenységek jellegének megfelelő következmény szükséges:

- megölés esetében a csoport tagjának halálával
- pusztulással fenyegető életkörülmények közé kényszerítés esetében a konkrét veszélyhelyzet megteremtésével,
- a születések gátolása vonatkozásában az erre irányuló intézkedések kiadásával,
- a gyermek elhurcolása tekintetében az eddigi közösségükből történő kiszakításukkal fejeződik be.

4. A bűncselekmény csak *szándékosan* követhető el; és pedig csak egyenes szándékkal, mivel a népiirtás célzatos bűncselekmény. Valamennyi elkövetés közös célja: a csoport teljes vagy részleges kiirtása. Ezen az általános célon túl, az egyik elkövetési magatartásnál, az intézkedés kiadásánál speciális célt is értekel a törvényhozó, ez a csoporton belül a születések meggátolása. Miként az elkövetési magatartások tárgyalásánál megállapítottuk, ebben az esetben a speciális cél a cselekményben objektíve megjelenik. Ennek azonban az az előfeltétele, hogy a cél az intézkedést foganasító személy tudatában szubjektíve is létezzék.

5. A jogalkotó a bűncselekmény előkészületére is büntető rendelkezéseket állapít meg. Ennek oka egyrészt a bűncselekmény kiemelkedő társadalomra veszélyessége, másrészt pedig az, hogy a büntetőjogi rendelkezések meghozatalának előfeltételét képező nemzetközi egyezmény III. cikke a népiirtásra irányuló szövetkezés büntetésére is kötelezte a szerződő feleket. A hazai törvényhozás ennek a kötelezettségnek azzal tett eleget, hogy nemcsak a szövetkezést, hanem bármely más előkészületi tevékenységet büntetendővé nyilvánította.

6. Elhatárolási kérdés, hogy speciális célzat hiányában nem népirtás, hanem más személy elleni bűncselekmény valósul meg, ha valaki a csoport tagját a csoporthoz tartozás miatt megöli vagy más módon bántalmazza. Az Akeyesu⁷ ügyben a Ruandai Nemzetközi Büntető Bíróság úgy találta, hogy Taba tartományban a tuszi nők elleni szisztematikus nemi erőszak megfelelt „a csoport tagjainak súlyos testi és lelki sérelem okozása tényállásának.”

Az emberiség elleni bűncselekmények jogi sajátosságai abban nyilvánulnak meg, hogy jogforrási rendszerüket alapvetően nemzetközi egyezmények határozzák meg, üldözésükben az állami önvédelmi elv érvényesül, elévülésükre speciális szabályok vonatkoznak, az emberiség elleni bűncselekmények nem évülnek el. (Az elévülés kizárásáról az ENSZ Közgyűlésén New Yorkban 1968. november 26.-án elfogadott nemzetközi egyezmény rendelkezik, melyet az 1971. évi 1. sz. törvényerejű rendelettel hirdettek ki Magyarországon).

A népirtás nem csupán háború idején követhető el, bár valójában ez a tipikus. A Genocídium-egyezmény I. Cikke szerint a népirtás akár háború idején, akár békében követik el, a nemzetközi jogba ütköző cselekmény.

A Genocídium-egyezmény kimondja azt is, hogy a népirtás a kiadatás szempontjából nem minősül politikai bűncselekménynek.

A népirtás mint bűncselekmény büntetőjogi szempontból történő értékeléséhez támpontot adhat az 1978. évi IV. törvényhez fűzött kommentár.

Eszerint a Genocídium Egyezmény a preambulumban rögzíti, hogy a népirtás a történelem mindegyik korszakában nagy veszteségeket okozott az emberiségnek. A szerződő felek megerősítik, hogy a népirtást békében vagy háborúban követik el, az a nemzetközi jogba ütköző olyan bűncselekménynek tekintendő, ami miatt kötelezik magukat arra, hogy megelőző rendszabályokat foganasítják, az elkövetőket pedig megbüntetik.

A bűncselekmény általános jogi tárgya az emberiség békéje, a közvetlen jogi tárgy pedig a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport létéhez fűződő egyetemes társadalmi érdek.

A törvényi tényállásban rögzített nemzeti, etnikai, faji vagy vallási jelző nemzetközileg elfogadott fogalmak. Indokolt azonban megjegyezni, hogy a törvény által használt faji jelző használata nem takar pontos megjelölést, a fajelméletek hatása alatt elkövetett nemzetközi bűncselekmények megbüntetése és megelőzése érdekében létrejött nemzetközi egyezmények azért

---

⁷ Albin Eser: Individual Criminal Responsibility, Oxford University Press, 2002, 803-806 o.

alkalmazzák ezen kifejezést, mert a fasizmus propagandája hosszú időn át ezt használta, és a széles tömegek előtt is így vált ismertté.

A nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport nem a Btk. 137. § 12. pontja alatt rögzítettek, hanem annál lényegesen tágabb fogalmat takar, és érteni kell rajta a nemzetközi, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozó személyek összességét. Azonban e csoporthoz tartozás nem feltétlenül jár együtt azzal, hogy ugyanazon földrajzi, politikai vagy társadalmi közegben élnek a csoport tagjai, ezért a csoport tagjának kell tekinteni azokat is, akik a csoporthoz tartozóval kötnek házasságot, vagy csupán ahhoz tartozónak vallják magukat.

A népirtás büntetének elkövetési magatartásait a Btk. 155. § (1) bekezdésének a)-e) pontjai részletezik.

- a) A Btk. 155. § (1) bekezdés a) pontja szerint minősül annak a cselekménye, aki valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges kiirtása céljából a csoport tagjait megöli.

- b) A Btk. 155. § (1) bekezdés b) pontja szerint minősül a bűncselekmény a csoport tagjainak a csoporthoz való tartozása miatti súlyos testi vagy lelki sérelem okozásával. A súlyos testi sérelem okozása lényegében a nyolc napon túl gyógyuló testi sérülést eredményező cselekmény megvalósítását jelenti.
A lelki sérelem okozása bántalmazással, vagy lelki gyötrellemmel járó sanyargató jellegű cselekmény tanúsításával valósul meg, és az elkövetési magatartás a sértett lelki egyensúlyának legalább időleges megzavarásával jár együtt. Az ilyen cselekmény egyúttal olyan terhes élményt jelent a sértett számára, ami pszichésen tartós károsodáshoz vezethet.

- c) A Btk. 155. § (1) bekezdés c) pontja alapján akkor minősül a cselekmény, ha az elkövető a csoportot olyan életfeltételek közé kényszeríti, amelyek a csoportot vagy annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik. E tényállás lényegében a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagjainak erőszakkal vagy fenyegetéssel arra való kényszerítése, hogy valamit tegyenek, vagy éppen ne tehessenek meg, illetve olyan magatartás eltűrésére való kényszerítésüket jelenti, ami az emberies magatartás

követelménye által tilalmazott. A gyakorlatban ez a csoport tagjainak olyan életfeltételek közé való kényszerítését jelenti, amely a létfeltételek megváltozása miatt a pusztulásuk veszélyét idézi elő.

- d) A Btk. 155. § (1) bekezdés d) pontja szerint minősül a bűncselekmény, ha az elkövető olyan intézkedést tesz, amelynek célja a csoporton belül a születések meggátolása. A tényleges elkövetési magatartás általában az adminisztratív vagy a gyakorlati végrehajtásra irányuló olyan intézkedése meghozatalát jelenti, ami a születések számának korlátozására irányul.
- e) A Btk. 155. § (1) bekezdés e) pontja szerint minősül a cselekmény a csoporthoz tartozó gyermekek más csoportba való elhurcolásával. E tényállás lényegében a gyermekeknek a családtól és ily módon a csoporttól való erőszakos eltávolításukkal valósul meg.

A népirtás büntettének az (1) bekezdés a), b), c) pontjai alapján büntetendő esetei az eredmény bekövetkezésével válnak befejezetté. Az a) pontban írt cselekmény befejezett a csoport tagjainak megölésével, a b) pontban nevesített cselekmény a súlyos testi vagy lelki sérelem okozásával, a c) pontban büntetendő magatartás a pusztulás veszélyével járó életkörülmények közé kényszerítéssel, az e) pont alapján szankcionált cselekmény pedig a gyermekek elhurcolásával tekintendő befejezettnek. Az (1) bekezdés d) pontjában rögzített bűncselekmény pedig a születések meggátolására tett intézkedés megtételével válik befejezetté. A népirtás kizárólag egyenes szándékkal valósítható meg, és megállapításához elengedhetetlen a különleges célzat megléte a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy részleges kiirtására vonatkozóan.

A bűncselekmény elkövetője állampolgárságra való tekintet nélkül bárki lehet, akár a csoport tagja is.

Indokolt megjegyezni, hogy népirtás büntettének nemzetközi jogilag tilalmazott volta mögött olyan történelmi példák is vannak, mely szerint a bűncselekmények tényleges tettesei mögött olyan személyek álltak, akik a népirtást elrendelték és irányították. Ezért a Genocídium Egyezmény III. Cikke szerint nem csupán a befejezett cselekményt rendeli büntetni, hanem a népirtás elkövetésének kísérletét, a közvetlen és nyilvános felbujtást az elkövetésre, valamint a népirtásban

való bűnrészességét is. Erre a körülményre figyelemmel a népirtást elkövető személyek büntetés alá esnek, függetlenül attól, hogy államvezetők, hivatalos vagy magánszemélyek.

A Btk. 155.§ (2) bekezdése a bűncselekmény kiemelkedő társadalomra veszélyessége miatt a népirtásra irányuló előkészület elkövetőjét is büntetni rendeli.

Szükséges megjegyezni, hogy az a körülmény önmagában, hogy valaki a csoporttal szembeni egyéni gyűlölete miatt követi el a bűncselekményt a csoport vagy annak tagja ellen, még nem feltétlenül valósítja meg a népirtás büntettét, mivel az elkövetési magatartáshoz szükséges a törvényben megkívánt célzat is. Ilyen célzat hiányának esetében más bűncselekmény, pl. a csoport tagjának megölésével az emberölés alap vagy minősített esete, míg súlyos testi sérülés okozásával a testi épség elleni bűncselekmény állapítható meg.

A Genocídium Egyezmény III. Cikkének b) pontja a népirtás elkövetésére irányuló szövetkezés büntetendővé nyilvánítására is kötelezte a részes tagországokat. A Btk. nem csupán a népirtásra irányuló megállapodást, hanem valamennyi *előkészületi* magatartást egységesen büntetni rendeli.

A Btk.- eredeti- 156. §-a szerint a nemzeti, népi, faji vagy csoport elleni bűncselekményt az követte el, aki valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport tagjának a csoporthoz tartozása miatt súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz.

A csoport teljes vagy részleges kiirtásának célzatát e tényállás nem tartalmazta, ezért - jóllehet a büntetendővé nyilvánítás alapja a Genocídium Egyezmény II. Cikkének b) pontjában foglalt magatartás volt - nem felelt meg a Genocídium Egyezmény feltételeinek. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (2. Cikke és az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény 14. Cikke egyaránt kimondja, hogy e nemzetközi szerződésekben meghatározott jogokat minden megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.

Magyarország ezeken túlmenően több olyan nemzetközi egyezményhez is csatlakozott, amely kifejezetten a nemzeti, népi, faji, vallási csoportok elleni erőszakos cselekményeket, az ilyen csoportok elleni izgatást, gyűlöletkeltést és a csoportok tagjainak mindennemű megkülönböztetését tiltja. Ezek a nemzetközi egyezmények a büntetőjogi eszközök igénybevételét is kötelezővé teszik az államok részére a nemzeti, faji, vallási csoportok elleni cselekmények elkövetésekor. Ilyen nemzetközi egyezmény a Genocídium Egyezmény, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban, 1965. december 21-én elfogadott Nemzetközi Egyezmény (Antidiszkriminációs Egyezmény), valamint az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és

megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésén, 1973. november 30-án elfogadott Nemzetközi Egyezmény (Apartheid-elleni Egyezmény). A 156. §-ban korábban megfogalmazott bűncselekmény sértette a Genocídium Egyezményt azáltal, hogy megkülönböztetést tett e nemzetközi szerződésben egységesen meghatározott védelem körében.

A Legfelsőbb Bíróság a BH 1994/299. szám alatt közzétett döntésében mutatott rá, hogy e magatartások nem ütköznek a Genocídium Egyezmény II. cikkének b) pontjába, ezért nem minősülnek emberiség elleni bűncselekménynek függetlenül attól, hogy a 156. § szerinti bűncselekmény a Btk. XI Fejezetének I. Címében került elhelyezésre. E cselekmények köztörvényes bűncselekményként, az aljas indokból elkövetett testi sértés vagy a garázdaság körében értékelhetők. A törvényhozás e döntés nyomán - az 1996. évi XVII. törvénnyel - helyezte hatályon kívül a Btk. 156. §-át, igazította a Genocídium Egyezményhez a 155. § szövegét és iktatta a XII. Fejezet rendelkezései közé (a 174/B. §-ba) a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak büntetnének tényállását.

Mint láthatjuk, nem minden került bele a magyar Btk. ba, ami a nemzetközi egyezményekben benne van. Ezzel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy mi szükség van belső jogi szabályozásra, ha egyszer a nemzetközi szerződések úgylis kötelezően előírják Magyarország számára is az ilyen jellegű bűncselekmények üldözését? Nem volna elég, ha Magyarországon a nemzetközi egyezményekhez csak egy olyan dokumentumot csatolnának, amely a büntetési tételeket tartalmazza?

Hazánkban a nemzetközi szerződések és a belső jog viszonya kissé zavaros.⁸ Az Alkotmány 7. Szakasza alapján a Magyar Köztársaság elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját. Megvizsgálva a jogszabályt ,annak első fele monista, második fele dualista szemléletet takar. A gyakorlat szintén igen zavarosan alakult. A Kormány számos nemzetközi szerződést nem terjesztett a parlament elé, amelyek ennek ellenére alkalmazásra kerültek. Dualista rendszer esetén ez elképzelhetetlen lenne. Az Alkotmánybíróság is állást foglalt a kérdésben.⁹

Remélhetőleg az új Alaptörvény hatályba lépésével tisztázódik a kérdés.

⁸ Ebből a szempontból megkülönböztetünk úgynevezett monista és dualista felfogást: a monista nézet szerint nincs összeütközés a két jogrendszer a külső és a belső) között, ugyanis vagy a nemzetközi szerződések, vagy a belső jogforrások az irányadók. Azt, hogy melyik élvez elsőbbséget, általában az ország alkotmánya mondja meg. Az ún. dualista felfogás szerint a nemzetközi egyezményeket a belső jogban ki kell hirdetni belső jogi aktussal ahhoz, hogy alkalmazhatók legyenek az országban.

⁹ Az igazságtételi törvények kapcsán: 53/ 1993 AB határozat, 36/ 1996 AB határozat. Az EU társulási szerződés kapcsán a 4/1997 AB határozat és a 30/1998 AB határozat.

Zárszó

és Nálunk is könnyen felbukkanhatnak népirtással, háborús bűncselekményekkel vagy emberiesség elleni bűncselekményekkel vádolható személyek, mert Magyarország az Európai Unió tagja, könnyebben átjárhatóak a határok. Érdekünk fűződik ahhoz, hogy pontosan tudni lehessen, milyen bűncselekményekért, milyen jogforrás alapján és mennyi időre lehet megbüntetni ezeket az embereket.

Ezen kívül Magyarországnak különleges érdeke fűződik ahhoz, hogy ezen bűncselekmény üldözésére kell hangsúlyt fektessen, ugyanis nincs még egy olyan ország Európában, amely népének egyharmada a határain kívül, a környező országokhoz csatolva élne, sokszor nagyon ellenséges környezetben.

Irodalomjegyzék

Albin Eser: Individual Criminal Responsibility

(Oxford University Press, 2002)

M Chierif Bassiouni "Crimes Against Humanity" , The Need for a

Specialized Convention, Columbia Journal of transnational law, 1997

William J. Fanrick: Should Crimes Against Humanity Replace War Crimes?, Columbia Journal of transnational law, 1999

Lyal S. Sunga: The Emerging System of International Criminal Law, Developments in Codification and Implementation, Kluwer law international

Laurence Wechsler: Nemzetközi humanitárius jog (Háborús bűnök, Zrínyi kiadó, Budapest, 2002; szerkesztők: Roy Gutman és David Rieff)

Steven R. Ratner: Háborús bűncselekmények kategóriái (Háborús bűnök, Zrínyi kiadó, Budapest, 2002; szerkesztők: Roy Gutman és David Rieff)

Diane F. Orientlicher: Népiirtás (Háborús bűnök, Zrínyi kiadó, Budapest, 2002; szerkesztők: Roy Gutman és David Rieff)

Colette Brackman: Népiirtásra való felbujtás (Háborús bűnök, Zrínyi kiadó, Budapest, 2002; szerkesztők: Roy Gutman és David Rieff)

Ewen Allison és Robert K. Goldman: A nemzetközi humanitárius jog szürke zónái (Háborús bűnök, Zrínyi kiadó, Budapest, 2002; szerkesztők: Roy Gutman és David Rieff)

Charles Messenger: A háború évszázada (Alexandra kiadó, Debrecen, 1995)

Peter Harclerode: A háború eszközei (Magyar Könyvklub, 2002)

Henri Pozzi: Századunk bűnösei (kiadja Dr. Marjai Frigyes, 1930)

A XX. század krónikája (Magyar Könyvklub, 1994)

A magyarok krónikája (Magyar Könyvklub, 1998)

Bohorné Szegő Hanna: Nemzetközi jog (Aula, 1997)

Malcom N. Show: Nemzetközi jog (Osiris kiadó, Budapest, 2001)

Erdősi-Földvári-Tóth: Magyar Büntetőjog - Különös Rész (Rejtjel kiadó, 1997)

Csapody Tamás: Aknák Magyarország déli határainál és a Baranya háromszögben (Új Honvédségi Szemle, 2001/10)

Szerbia légvédelme a NATO hadműveletei idején-Tanko Maszter 99/2, Alexandr Kosavcev „Nebesznij sit nad Balkanami” cikke nyomán fordította Gelencsér György ny. á. ezredes (Haditechnika, 2002/3)

Kővári László: Készültség! Első fok...indít, gurul, felszáll! (Top Gun, 1997/7)

Dr. Derkovics Gábor mk. alezredes (ZMNE)- Dr. Krajnc Zoltán mk. őrnagy (ZMNE): A Magyar Köztársasággal határos délszláv államok légierijének általános áttekintése (Haditechnika, 2002/2)

Kővári László: Volt egyszer egy háború (Top Gun, 1999/10)

Hajdú Péter: Lázár király lovagjai (Aranysas, 2003/12)

Jogszabályok jegyzéke

1978. évi IV. törvény

1978. évi IV. törvényhez fűzött kommentár

1986. évi XXXIX. törvény

1999. évi CI. törvény

A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma

1955. évi 16. törvényerejű rendelet

1954. évi 22. törvényerejű rendelet

1955. évi 20. törvényerejű rendelet

1954. évi 32. törvényerejű rendelet

1989. évi 20. törvényerejű rendelet

1984. évi 2. törvényerejű rendelet

1954. évi 22. törvényerejű rendelet

2000/19 Nemzetközi szerződés a külügyminisztertől

2000/17 Nemzetközi szerződés a külügyminisztertől

2000/20 Nemzetközi szerződés a külügyminisztertől

Internetes hivatkozások

WWW.PREVENTGENOCIDE.ORG

WWW.VALTOZOVILAG.HU

WWW.ALKOTMANY.HU

WWW.BBC.CO.UK

WWW.ELTEGYOR.HU: Győri paragrafus 2000. március: Megjegyzések a NATO koszovói beavatkozásának margójára

WWW.HUNSOR.HU: Horvát András: Ha összecsapnak a hullámok

WWW.MKOGY.HU